

lingerne trådte stærkt frem. Det begynder allerede i første scene, hvor den højrestremistiske forsamling udleveres ved hjælp af afslørende ultranærbilleder af ansigterne. Omvendt præsenteres titelpersonen i et engleagtigt skær ved ankomsten til lufthavnen. Blød poetisk fotografiering, ingen reallyd, kun musik. Lidt senere kommer det første af de resnais'ske flash-backs, der tynger filmen hele vejen, og minder os om, at manuskriptforfatteren, eksil-spanieren Jorge Semprun, også skrev »Krigen er endt«. Denne indskudsteknik bliver alt for let til maner.

Sort/hvid-inddelingen træder efterhånden tydeligt frem i spillet og persontegningen. François Périer er hysterisk utålmodig som statsadvokaten, Marcel Bozzuffi griner sadistisk som den psykopatiske Vago, og hvorfor lægges der så megen vægt på hans homoseksualitet? Efter scenen med journalistvennen i trykkeriet spjætter han af triumf og går over i en bar for at gøre tilnærmelser til en ung fyr ved en automat. Man kommer til at tænke på visse anti-nazistiske dokumentarfilm (f. eks. Paul Rothas »Sandheden om nazismen og Adolf Hitler«, vist i foråret), som fremhæver Goebbel's klumpfod, et af koryfæernes samleven med en prostitueret osv. Det er en lidt billig måde at karakterisere modstanderne på (jvf. skæg, langt hår og »skolelærer«). Irene Papas er efter min mening en katastrofe og hendes tudescene på hotellet direkte pinlig. Hele filmens hårde, konkrete form lægger ikke op til den art føleri. Endelig er der så officererne, der er blevet til karikaturer uden menneskelig farlighed.

»De menneskelige vibrationer ønskede jeg ikke at udelade, ellers ville min film kuldesjle i luttet »budskab«. Bogen indeholder intet om en enkes tårer, men de må have være en sandhed. Ellers er filmen først og fremmest en skildring af mekanismen bag de politiske mord, som vor tid kender det: Lambrakis, Lumumba, Ben Barka, Kennedy'erne – ja, og tilbage til Masaryk og Andreotti i 30'erne.« Således udtaler instruktøren Costa-Gavras (BT 27-9-69), men han skulle nok have holdt sig til mekanismen, for menneskeliggørelsen af titelpersonen (ægtemand på afveje) virker påklisset og ikke særlig overbevisende. Vennegruppen er nuanceret (en høg og en due), men modstanderne er ganske stereotype. Det er ganske vist forfriskende, at den ofte anæmiske og cerebrale franske filmverden kan frembringe en så effektivt fortalt film efter amerikansk mønster, men i virkeligheden er »Z« hyppigt mere forenklet end de bedste politiske thrillers og westerns fra Hollywood.

Efter disse indvendinger (der også kunne omfatte Mikis Theodorakis' lovlige smældende musik) er der god grund til netop at fremhæve den effektfulde instruktion i de enkelte handlingsscener, den klare elliptiske helhedskomposition og den trods alt dygtige spillet på følelserne. Costa-Gavras klarer dynamisk voldsoptrinene, så vi forbitres over overgrebene, og han har nogle kvikke sceneovergange. Et nyt moment eller en ny person omtales, og straks klippes der til momentets eller personens fysiske ankomst med elliptisk overspringelse af ventetiden. Det ses især under undersøgelsesdommerens arbejde, f. eks. da fotografen går ud ad døren efter at have fået den sårede politikers underskrift på et foto, døren går op igen – og

ind kommer (næste formiddag) manden på billedet.

De sidste tre fjerdedele af filmen er også gode, fordi Jean-Louis Trintignant fylder sin dommerrolle med autoritet og giver denne ubestikkelighedens repræsentant menneskelige dimensioner, f. eks. i scenen, hvor han med et lille, næsten sjofelt smil spørger Vago, hvad der ligger bag dennes tidligere straf for voldtægt. Nå, det var bare i en spejderlejr! Derimod er Georges Géréts lige så ubestikkelige snedker blevet lidt for folkekomedieagtig, om end underholdende.

Yves Montand som »Z«.

Endelig bidrager replikkerne ofte til at give filmen en effektiv, næsten operetteagtig stilisering. Der er slagord (»Députés – tous pourris!«, »Vive la bombe!«), og der er retsritualets omkvæd (»Nom, prénom et profession?«, »Vous êtes inculpé d'homicide avec préméditation!«). Og så er der en god gammel kontrast, da man i højttaleren hører titelpersonen sige, at arbejderne er brikker i de andres spil og ikke forstår, at man også kæmper for dem – samtidig med at vi ser attentatmændene gøre sig klar til overfaldet. Men det gustne overlæg melder sig, og man synes, at det franske sprogs veltalenhed får lydsiden til at løbe løbsk (her citeres med vilje på fransk, fordi ordene ofte hamres ind i os). F. eks. får konspiratorernes retorik lige en tand for meget (»Dieu refuse d'éclairer les rouges!«). For resten skal Vassili Vassilikos' roman også selv være præget af en kunstfærdig retorik og pseudo-lyriske udbrud.

Costa-Gavras' »Z« er altså en folkekomedie, der ikke helt undgår det smarte,

hvilket ikke overrasker efter hans fikse »Mord i natekspresen« og den flotte, men uklare modstandsfilmen »Den 13. mand«. I »Cahiers« beskylder Jean Narboni »Z« for at være en dårlig abstraktion, en usaglig analyse af det politiske maskineri, fordi den hylder en liberal idé om, at det ærlige individ kan klare kampen selv mod dybtgående korruption. Det er historien om helten, som ordner en hel skurkebande à la »High Noon«. Selv om det er hårde ord, kan man give ham ret i, at betydningen af den offentlige mening kunne have været fremhævet stærkere (efter mit skøn gælder det for øvrigt også Frankenheimers beslægtede »Jøden fra Kiev«). Fotografen er således en samlefigur for de i virkeligheden mange journalister, der støttede sagen, »Z« er lettere forståelig end Rosis »Salvatore Giuliano«, men denne film var mere realistisk. Og også Erich Engels østtyske »Die Affäre Blum«, som TV-biografen kørte i maj, virkede mere ærlig og overbevisende. Endelig er der Gillo Pontecorvos mesterværk »Slaget om Algier«, som er »Z« langt overlegen i sin nuancering, sin analytiske skarphed og sin miljø-ægted.

Men »Z« har jo en aktualitet, som ikke kan undgå at påvirke én. Slutningen fortæller os, at den sårede politiker, den ærlige betjent og flere andre vidner døde »tilfældigt«; undersøgelsesdommeren blev afsat, og fotografen fængslet. Jeg kan tilføje, at Karamanlis-regeringen faldt nogle måneder efter attentatet i maj 1963 på grund af den offentlige skandale. Papandreou overtog senere regeringen, men blev afsat af kong Konstantin i 1965 (han var endnu ikke konge i 1963). Den 30. december 1966 afviste en enstemmig jury i kriminalretten i Saloniki anklagerne mod de højerestående folk, mens attentatmændene fik de i filmen omtalte straffe på 8 og 11 år.

I april 1967 overtog obersterne magten, og juntaens første premierminister var netop den rigsadvokat, der i filmen lægger pres på undersøgelsesdommeren (og derfor blev suspenderet i 6 måneder). Juntaen har forbudt langt hår, miniskorter, Tolstoj, Dostojevskij, pop-musik, Sartre, Beckett, Sofokles, Aristofanes, Euripides, Aiskylos, de moderne matematikere samt bogstavet Z (dzei), der betyder »han lever«.

Propaganda er som sagt propaganda, uanset hvad den går ind for. Men fascisme er også fascisme, ligegyldig hvad man måtte mene om propagandaen mod den.

Frederik G. Jungersen

Z (2)

Vassilis Vassilikos', Jorge Sempruns og Costas-Gavras' »Z« er klart en politisk film: det vises i filmen selv ved den iøjnefaldende fortekst om, at »Enhver lighed med virkelige personer og begivenheder er tilsigtet« og ved slutningens åbenlyse oplysninger om græske forhold – og så vises det jo af alle de ydre omstændigheder ved filmen. Selv om dette ikke udelukker, at man kunne vælge at forholde sig rent kunstnerisk til filmen, må denne præsentation i hvert fald berettiget, at man også forsøger at vurdere filmen ud fra politiske præmisser.

Noget sådant kræver ganske vist ret omfattende sociologiske undersøgelser af, hvilken virkning filmen har haft på sine tilskuere – og også på dem, der ikke har set

den, men blot hørt om den – og sådanne undersøgelser har jeg ikke foretaget og kender heller ikke noget til. Men alligevel må det vel være berettiget at gøre sig visse tanker om filmen, hvad jeg her skal forsøge.

»Z« prøver tydeligvis i kriminalfilmens form at lokke et politisk budskab angående det diktaturstyrede Grækenland (og vel også angående en mulig udvikling mod græske tilstande i andre europæiske lande) ned i et publikum, der normalt ikke gør sig tanker herom. Da filmen faktisk er blevet set af mange, har den vel i første omgang fået opfyldt sit formål. Naturligvis er »Z«, som enhver propagandafilm af denne art, hovedsageligt blevet set af mennesker, der på forhånd delte filmens angiveligt negative holdning til junta-styret i Grækenland – klap-salverne efter hver forestilling kunne tyde på dette – men som ofte påpeget kan den styrkelse i overbevisningen, en sådan bekræftelse udefra af ens medbragte ideer giver, også have sin væsentlige politiske funktion. Og selv om »Z« langt fra er den mest spændende kriminalfilm, man har set, er den dog langt spændende nok til, at man med god grund kan formode, at den er blevet set af mange ikke for den politiske holdnings, men for netop spændingens skyld. Kun kan man på dette plan undre sig over alle de dødsens kedsommelige og både for historien og for den politiske kommentar fuldstændige irrelevante scener med Irene Papas og i øvrigt om Yves Montand-figurens privatliv; for historien er det kun relevant, at politiet og gendarmeriet faktisk ikke finder noget brugbart diffamerende på ham. Men dette har vel næppe rygtedes, så det har kunnet afholde nogen fra at se filmen.

Filmene må altså formodes at have fundet sit publikum. Men hvad er det da, dette publikum er blevet stillet over for? Her, mener jeg, kan man have i hvert fald to væsentlige betæneligheder ved filmen – én angående dens form, én angående dens indhold.

Hvad jeg vil indvende mod »Z«s form er ikke, at den anvender den kommercielle filmindustri og dermed 'det etablerede samfunds' stjerner i en så alvorlig sag. Tværtimod – har Yves Montand fået nogen til at sluge et væsentligt politisk budskab, som de måske ellers ikke ville have slugt – da så meget desto bedre. Og det er heller ikke, at man anvender kriminalfilmens form – medmindre det da netop skulle være denne form, der har medført det, som for mig er betænkeligt: at man udelukkende taler til publikums følelser, ikke til deres forstand.

Man kan mene, at hensigten også her helliger midlet: hellere en blind, følelsesmæssig begejstring for venstrekræfterne end ingen politisk holdning eller den ene eller den anden slags sympati for højrekræfterne. Dette kan synes rimeligt, men jeg er ikke sikker på, at det holder for en nærmere betragtning. Ret beset identificerer filmen sig nemlig netop gennem sin form med akkurat det, den angiveligt bekæmper. Den bruger ikke sin temmelig stærke følelsesintensitet til dække for en præsentation af en politisk analyse, altså til dække for en opfordring til bevidst stillingtagen på rationelt grundlag til visse politiske forhold og visse politiske programmer – altså som f. eks. Gillo Pontecorcos »Slaget om Alger« – men den forfører sin tilskuer udelukkende til en følel-

sesmæssig stillingtagen. På dette punkt er den altså formodentlig ikke et hak bedre end John Waynes »De grønne djævle«; den kunne med præcis det samme midler have presset os imod den modsatte stillingtagen.

Der er altså forskel på at benytte en populær, følelsesengagerende form til at præsentere et vanskeligt tilgængeligt, teoretisk stof og til at forsøge at fremtvinge en bestemt følelsesladet holdning, og »Z« gør ubetinget det sidste. Det forekommer desværre karakteristisk for filmen, at de få tilløb, den har til politisk analyse og debat, enten hurtigt forsvinder ud af filmen (som diskussionen »på lovens grund/ikke på lovens grund« mellem de to yngre oppositionspolitikere) eller kvæles i udenværker (som Yves Montands tale) eller benyttes nærmest som kulisser (hvem får fat i, at der ved undergrundsorganisationens møder holdes begejstrede foredrag om den korporative, altså den fascistiske stat?), og at den til gengæld ikke viger tilbage for et så beskiddet propaganda-nummer som at lade den mand, der fører køllen til det dræbende slag, være homoseksuel; man bliver helt bange for, at det også skal vise sig, at han er jøde.

Når jeg ikke mener, at hensigten her kan hellige midlet, skyldes det altså, at hensigten ligger på for lavt et plan, og at en højere hensigt netop modarbejdes af det brugte middel. Det er nu engang ikke just en større følelsesladning af den politiske debat, vi har brug for i disse tider. Og så skulle det vel her endda slet ikke være nødvendigt udelukkende at spille på folks følelser. Er man selv overbevist om de venstreorienterede synspunkters holdbarhed, må man også være overbevist om, at de vil virke rationelt overbevisende, også hvis de føres mere koldsindigt frem.

»Z« præsenterer altså ikke nogen egentlig politisk analyse – men den viser os dog en bestemt politisk sag. Spørgsmålet er imidlertid, hvad denne sag da egentlig kan lære os. For den forudindtagne og fororienterede er dette klart nok: en flok tåbelige militær-, politi- og gendarmerigeneraler nedgjorde først den parlamentariske, moderat venstreorienterede opposition, derefter selve det rudimentære demokrati i Grækenland. Og vi ser med hvilke midler dette blev gjort: chikaner mod oppositionen og grove overfald på dens tilhængere – altsammen udført af folk, der kunne presses økonomisk af de magtmisbrugende egentlige bagmænd.

Men hvad er det, vi egentlig ser, hvad er det, vi vil se, hvis vi ikke kommer forudindtaget til filmen, hvis vi altså tilhører dens centrale publikum? Ja, da vil vi også se dette intrigenet, disse utroligt ubehagelige pressionsforsøg, disse grove voldshandlinger. Men vi vil samtidig se, at det i grunden ikke er så farligt altsammen, for det hele bliver jo redt ud der for vore øjne, takket være en ikke overmåde skarpsindig og retscaffen undersøgelsesdommer og en fiffig lille journalist. Ganske vist rammes hovedvidnet både af den korporlige og den menneskelige pressions, men begge dele udføres så klodset, at enhver jo kan gennemskue det. Og så sker der ham ikke yderligere – ligesom der ikke sker undersøgelsesdommeren og journalisten noget. Endvidere er de folk, der fører disse anslag mod demokratiet, jo så indlysende tåbelige, at vi alt i alt ikke behøver frygte noget fra den kant. Vore emotioner kommer måske lidt i kog undervejs, men

alting klares jo op, vi vinder jo, så vi kan med nogenlunde roligt sind forlade biografen – uden f. eks. at måtte gøre os tanker om alle de politiske sager, der måske ikke opklares, ikke blot i Grækenland og andre diktaturlande som Portugal og Spanien, men også i lande som Italien og Frankrig – og måske Danmark. En politisk betænkelighed ved filmens indhold må altså være, at den for netop de mennesker, som den via sin form prøver at nå, kan komme til at blive en hovedpude: det er jo spændende, men jo i grunden ikke så farligt, alt det der.

Mest forstemmende er dog egentlig filmens slutning. Vi vinder – og får os samtidig et godt grin over alle disse tåbelige generaler, der alle prøver den låsede dør. Forstemmende, fordi de jo alligevel ikke var slet så tåbelige, disse folk, al den stund det jo er dem og deres lige, der nu sidder på magten i Grækenland. Bevares, det får vi også at vide, og vi får at vide, hvad der skete filmens halvfiktive hovedpersoner. Men heller ikke det behøver vi åbenbart tage så tungt, for filmen slutter med en opremssning af alle de mulige og umulige ting, oberst-juntaen har forbudt. Og det kan vi så atter slå et skraldgrin op over og klappe ivrigt i vore hænder af, for nu at markere vor position på den rigtige, den vindende side. For nok vandt vi måske altså alligevel ikke kampen om magten i Grækenland, men vi vandt dog den moralske sejr, at vi kan le ad deres tåbelighed dernede.

Alt mens mennesker rådner ihjel på de græske fangeøer og slås i stumper og stykker i Athens fængsler. *Soren Kjørup*

Z (Z)

1968. NATIONALITET: Frankrig/Algeriet. DISTRIBUTION: Valoria Films. PRODUKTION: Reggane Films (Paris)/O.N.C.I.C. (Algier). PRODUCERE: Jacques Perrin og Hamed Rachedi. ASSOCIATE PRODUCER: Eric Schlumberger. PRODUKTIONSLEDER: Hubert Merial. INSTRUKTØR: Costa-Gavras. MANUSKRIFT: Jorge Semprun og Costa-Gavras efter roman af Vassili Vassilikos. DIALOG: Jorge Semprun. CHEFFOTOGRAF: Raoul Goutard. FARVESYSTEM: Eastmancolor/Technicolor Print. KLIP: Françoise Bonnot. ARKITEKT: Jacques d'Ovidio. KOMPONIST: Mikis Theodorakis. DIRIGENT: Bernard Gérard. TONE: Michèle Boëhm. INSTRUKTØRASSISTENT: Philippe Monnier. MEDVIRKENDE: Yves Montand (Z), Irene Papas (HÉLÈNE), Jean-Louis Trintignant (LE JUGE), Jacques Perrin (LE JOURNALISTE), François Périer (LE PROCUREUR GÉNÉRAL), Charles Denner, Georges Géret, Bernard Fresson, Pierre Dux (GENERAL), Julien Guiomar (OBERST), Marcel Bozzuffi (VAGO), Magali Noel (NICKS SØSTER), Renato Salvatori ((YAGO), Jean Bouise (PIROU), Jean-Pierre Miquel (PIERRE), Maurice Baquet (SKALDET MAND), Hassan Dastè, Allel el Mouhib, Gérard Darrieu, Guy Mairesse (DUMAS), Agoumi, Clotilde Joano(SHOULA), R. van Doude, Gabriel Jabbour, Habib Reda, eJan-François Gobbi, José Arthur, André Tainsy, Steeve Gadler, Georges Rouquier. LÆNGDE: 125 mm. DANSK UDLEJNING: Warner & Constantin. DANSK PREMIERE: Dagmar 29. 9. 1969.